

УДК 316.334

І. В. Крапива

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бул., 24/26, каб. 40, Одеса, 65058, Україна
Тел.: +38 (0482) 68-60-92, e-mail: irene_d_ortie@mail.ru

**ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ¹**

В статті представлений соціологічний аналіз двох освітніх технологій, які набули статусу соціально значимих в Україні (Зовнішнього незалежного оцінювання та залучення України до Болонського процесу), показаний їх вплив на модернізацію української системи вищої освіти. Показана необхідність впровадження в країні технології працевлаштування випускників вищих навчальних закладів.

Ключові слова: соціальна технологія, модернізація вищої освіти, Болонський процес, Зовнішнє незалежне оцінювання, технологія працевлаштування випускників.

Останнє десятиріччя стало переломним для вищої освіти України. Запровадження одразу двох освітніх технологій (Зовнішнього незалежного оцінювання та залучення України до Болонського процесу) повинно було забезпечити перехід української освіти на новий рівень. Зазвичай дослідники, описуючи цей перехідний етап, говорять про європейську спрямованість цих технологій, що дозволить нашій країні отримати рівноправний статус у європейському освітньому просторі. Проте мова може йти зовсім про інше. Запроваджені технології спрямовані на вирішення соціально значимих проблем держави у сфері надання вищої освіти.

Тому метою даної статті є вивчення характеристик освітніх технологій, які останнім часом впроваджуються в Україні і набули статусу соціально значимих.

Перш ніж безпосередньо звернутися до означеної теми, зазначимо, що на нашу думку до **соціально значущих** можна віднести такі соціальні технології, яких не було на попередній стадії розвитку суспільства, які породжують важливі зміни в соціальній практиці і різних сферах життєдіяльності суспільства та створюються і впроваджуються за ініціативою суб'єктів управління.

Перша з зазначених вище технологій — «Зовнішнє незалежне оцінювання» (ЗНО) — стала своєрідним мостом між середньою та вищою осві-

¹ Текст доповіді на Першій Міжнародній науково-практичній конференції "Соціальні, психологічні та політичні проблеми транскордонної безпеки", що відбулася з 31 жовтня по 1 листопада 2013 року в Одесі.

тою. В контексті даної статті назвемо її **технологією модернізації вступу до вищої школи**. Її соціальна значущість обумовлюється тим, що впровадження ЗНО дозволяє вирішити відразу кілька державних завдань: забезпечити реалізацію конституційних прав громадян на рівний доступ до освіти, здійснити аналіз стану системи освіти та прогнозувати її розвиток, перешкодити негативним явищам в ході вступних кампаній у вищих навчальних закладах країни тощо.

За останні роки модель вступної кампанії в Україні зазнала змін, отже проаналізуємо її трансформацію (див. рис. 1–3).

Рис. 1. Схема вступної кампанії до 2008 р.

До 2008 р. в Україні діяла класична система вступу, закладена ще в радянські часи. Ініціатива Міністерства освіти і науки України щодо впровадження ЗНО була спрямована на скорочення ступенів, які необхідно пройти абітурієнтові для вступу до ВНЗ. Але на перших етапах впровадження ЗНО ця схема лише ускладнилася, оскільки ЗНО стало незалежним етапом від уже наявних (див. рис. 2)

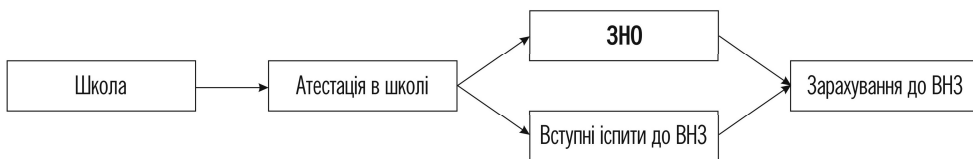

Рис. 2. Схема вступної кампанії після 2008 р.

Але система вступу поступово трансформувалася, і зараз відбулася відмова від вступних іспитів як способу відбору претендентів для подальшого навчання у ВНЗ, виключення складають окремі спеціальності, які вимагають здачу творчого іспиту (див. рис. 3).

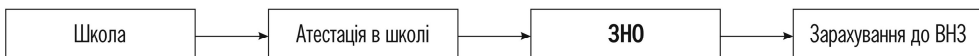

Рис. 3. Схема вступної кампанії в 2011 р.

Таким чином, відбувся перехід ЗНО з окремого, незалежного елемента вступної кампанії в один з ключових етапів прийому до ВНЗ. І мова йде про технологію, яка реалізується в межах одного з соціальних інститутів українського суспільства, а саме інституту освіти, який відповідає за формування громадянина та процес його соціалізації. ЗНО спрямовано на упорядкування відносин та зв'язків між окремими елементами інституту.

Однак проблема внутрішньоінституціонального зв'язку між окремими елементами системи освіти (середньої і вищої школи) є актуальною не

тільки для українського суспільства. У зв'язку з чим в багатьох країнах використовуються подібні моделі альтернативних іспитів, що частково або повністю замінюють атестацію в школі або вступні іспити у ВНЗ.

Друга технологія, про яку буде йти мова, є відображенням загальноєвропейського вектору модернізації системи освіти. Мова йде про Болонський процес, залучення України до якого пов'язане з необхідністю вирішення соціальної проблеми модернізації національного інституту освіти, зокрема задля вирішення проблем системи вищої освіти. Отже цю технологію можна умовно назвати **технологією модернізації процесу навчання в ВНЗ**.

Загальний список змін у системі вищої освіти, які передбачаються в рамках Болонського процесу, умовно можна розділити на три частини:

1. Зміни на національному та транснаціональному рівнях:

- Забезпечення відповідності вищої освіти потребам суспільства.
- Створення системи сумісності освіти в різних країнах.
- Введення сумісної в рамках Європи кредитної системи організації навчального процесу (рейтингової системи ECTS), зробивши її накопичувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».
- Європейський контроль якості освіти з метою розробки єдиних критеріїв і методологій.
- Впровадження уніфікованого Додатка до диплома, який є гарантією конкурентоспроможності на європейському ринку праці.
- Інтеграція науково-освітнього досвіду країн Європи за умови обов'язкового збереження культурного багатства і мовної різноманітності країн.
- Уніфікація базової системи знань і умінь за фахом і окремих дисциплін за європейськими критеріями.

2. Зміни, що стосуються організації діяльності ВНЗ:

- Раціональне поєднання академічної якості та прикладного характеру освітніх послуг.
- Введення двоступеневої структури вищої освіти: попереднього навчання (undergraduate) — бакалаврат; випускного (graduate) — магістратура. Термін навчання на першому ступені не може бути менше 3 років.
- Включення рівня доктора наук в якості третього циклу навчання.
- Впровадження нових форм навчально-методичного забезпечення кожної дисципліни.
- Розробка нових форм документації для співробітників деканату, кураторів та індивідуальних документів для студентів, що дозволяють їм планувати процес оволодіння знаннями.
- Розробка викладачами нових за змістом програм дисциплін, нових за формою завдань.
- Використання викладацьких ресурсів європейських країн.
- Розробка додаткових робочих методик, таких як взаємонавчання, стажування та інші заходи, направлені на інтенсифікацію обміну інформацією.

3. Зміни, що відображають інтереси клієнтів технології — студентів, викладачів, роботодавців:

- Поліпшення якості підготовки фахівців, підвищення конкурентоспроможності дипломованих фахівців на ринку праці.
 - Вільний доступ учнів до отримання освіти та практичної підготовки.
 - Право вибору студентом дисциплін, що вивчаються.
 - До 2020 року як мінімум 20 % випускників в європейському просторі вищої освіти повинні пройти період навчання або практику за кордоном.
 - Надання випускникам першого ступеня права продовжити навчання з метою отримання диплома магістра або доктора.
 - Міжнародне визнання першого ступеня вищої освіти (бакалавр) в установах і організаціях різних галузей як достатнього рівня кваліфікації.
 - Забезпечення працевлаштування випускників.
 - Визнання розділів курсів, ступенів і інших досягнень з метою ефективного використання своїх кваліфікацій, умінь і навичок громадянами в зоні європейської вищої освіти.
 - Розвиток мобільності студентів і викладачів на європейському просторі та їх інтеграція в європейський ринок праці.
 - Підтримка мобільності студентів, викладачів, наукових і адміністративних працівників.
 - Обмін культурними традиціями і мовна практика як наслідок мобільності викладачів і студентів.
 - Розширення мобільності викладацького й іншого персоналу шляхом заліку періоду часу, витраченого ними на роботу в європейському регіоні.
- Покажемо, як зміни, що передбачені Болонським процесом, трансформують національну систему вищої освіти (див. табл. 1–3).

Отже головною метою Болонського процесу як соціально значимої технології є створення єдиного європейського простору вищої освіти, що буде мотивувати країни-учасники підвищити якість освіти, що надає країна, максимально адаптувати освіту до потреб суспільства, зробити її більш прикладною, і отже підвищити шанси власних студентів на вдале працевлаштування. Тобто головним показником ефективності впровадження даної технології в країні є підвищення рівня міжнародного співробітництва країни в сфері надання освітніх послуг та підвищення показників працевлаштування її випускників.

Проте поки що приєднання України до Болонського процесу не змінило ситуації з працевлаштуванням випускників. По-перше, це знаходить відображення в тому, що випускники-бакалаври відчують складності при працевлаштуванні, пов'язані з недостатньою інформованістю роботодавців про зміст навчання на рівні бакалаврату та магістратури. По-друге, як і раніше, отримання вищої освіти не означає працевлаштування за фахом. Зрозуміло, що дану ситуацію можна пов'язувати з нестабільністю в країні, проте не менш значущим в даному випадку є те, що, закінчивши університет, випускник відчуває себе повністю розгубленим на ринку праці, зазвичай не знає технології пошуку роботи.

Таблиця 1

Зміни на національному і транснаціональному рівні

Особливості систем, що діють на базі Болонської конвенції	Особливості національної системи до впровадження Болонського процесу
Взаємне визнання дипломів країнами, включеними в Болонський процес.	Визнання іншими країнами дипломів ВНЗ, які зарекомендували себе як навчальні заклади, що надають високу якість знань.
Підтримка університетами, урядовими і європейськими організаціями наукових розробок з метою стимулювання культурної еволюції і розвитку технологій для потреб суспільства.	Державна підтримка наукових розробок усередині країни.
Уніфікований Додаток до диплома, що є гарантією конкурентоспроможності на європейському ринку праці.	Видача дипломів державного зразка.
Європейський контроль якості освіти з метою розробки єдиних критеріїв і методологій.	Державний контроль якості освіти.
Введення сумісної в рамках Європи кредитної системи організації учбового процесу (рейтингової системи ECTS).	Система оцінки будувалася на основі бінарної шкали з чотирма критеріями оцінки (незадовільно, задовільно, добре, відмінно).
Інтеграція науково-освітнього досвіду країн Європи за умови обов'язкового збереження культурного багатства і мовної різноманітності країн.	Інтеграція науково-освітнього досвіду країн пострадянського простору.
Уніфікація базової системи знань і умінь за фахом і окремими дисциплінами за європейськими критеріями.	Стандарти освіти за фахом в рамках критеріїв, розроблених в Україні.

Тому на нашу думку модернізація системи вищої освіти в Україні буде неефективною, якщо до двох технологій, що вже впроваджуються в країні, не додати третю технологію, яка буде логічним продовженням перших двох. Умовно цю технологію можна назвати **технологією працевлаштування випускників ВНЗ**. Слід зазначити, що країни-сусіди вже мають досвід в цьому. Так, в Росії у вищих навчальних закладах є досить розповсюдженим навчальний курс «Технологія працевлаштування випускників», метою якого є формування у студентів ключових компетенцій професійного самовизначення на ринку праці. В Україні також є вдалі спроби впровадження подібних курсів. Так, наприклад, в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна вже працює система «Випускник», метою якої є надання роботі з працевлаштуванням випускників університету більш системного характеру, щоб сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності випускників, підвищенню якості університетської освіти. Для чого студентам університету читається курс «Технологія пошуку роботи», для працевлаштування залучаються державні та недержавні центри зайнятості та пошуку роботи.

Таблиця 2

Зміни, що стосуються організації діяльності ВНЗ

Особливості систем, що діють на базі Болонської конвенції	Особливості національної системи до впровадження Болонського процесу
Рациональне поєднання академічної якості і прикладного характеру освітніх послуг.	Чітке розділення освіти на фундаментальну і прикладну (реалізувалося за рахунок наявності могутніх лабораторних баз, науково-дослідних інститутів при крупних промислових комплексах).
Викладач як організатор учбового процесу, в якому студент проявляє ініціативу в отриманні конкретних знань з різних джерел, а викладач коректує ці знання. Студент як рівноправний партнер в організації освітнього процесу.	Викладач як активний ініціатор передачі інформації і носій дійсних, точних знань (підтвердженням цього є укорінена в учбовому середовищі фраза «читати лекцію»). Студент як пасивний об'єкт навчання.
Розробка технологій, що враховують активність студентів в учбовому способі формування особової системи знань.	Мала активність студентів в організації власної учбової діяльності.
Університетська автономія в рамках держави, яка покладає на університети відповідальність за якість освіти, але дозволяє їм самостійно формувати стратегію, витратити свої ресурси і встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів.	Часткова автономія, залежність університету від державних структур, що здійснюють контроль за діяльністю університету.
Введення двоступеневої структури вищої освіти (бакалавр, магістр).	Одноступенева модель отримання спеціальності.
Отримання ступеня доктора наук як третього ступеня освіти.	Отримання ступеня кандидата наук в результаті закінчення аспірантури.
Використання викладацьких ресурсів європейських країн.	Орієнтація на власні викладацькі ресурси.
Впровадження нових форм навчально-методичного забезпечення кожної дисципліни.	Неможливість повною мірою упроваджувати нові форми навчально-методичного забезпечення кожної дисципліни у зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування цієї статті витрат учбового закладу. Фінансування впровадження нових форм за рахунок фінансових резервів ВНЗ на «престижних» спеціальностях.
Розробка додаткових робочих методик, таких як взаємонавчання, стажування та інші заходи, направлені на інтенсифікацію обміну інформацією.	Після 1991 р. порушилася налагоджена схема проходження практик студентами, стажувань викладачів, підвищення кваліфікації в учбових закладах і на промислових комплексах.

Таблиця 3

Зміни, що відображають інтереси клієнтів технології

Особливості систем, що діють на базі Болонської конвенції	Особливості національної системи до впровадження Болонського процесу
Підтримка мобільності студентів, викладачів, наукових і адміністративних працівників.	Фактично відсутня підтримка мобільності з боку держави, персонально ініціюється за рахунок міжвузівських домовленостей або контактів конкретних наукових шкіл.
Надання випусникам першого ступеня права продовжити навчання з метою отримання диплома магістра або доктора наук.	Надання випусникам вузу права вступу до аспірантури.
Право вибору студентом дисциплін, що вивчаються.	Закріплена система дисциплін по кожній спеціальності, що формується при акредитації спеціальності.
Міжнародне визнання першого ступеня вищої освіти (бакалавр) в установах і організаціях різних галузей як достатнього рівня кваліфікації.	Одноступенева модель, яка припускала обов'язковий повний курс навчання для отримання спеціальності. Статус незакінченої вищої освіти не давав права працевлаштування за фахом на відповідну посаду.
Навчання протягом всього життя і можливість працевлаштування випускників.	Низький відсоток тих, хто працює за першою спеціальністю, яку отримали, що призводить до потреби отримання другої спеціальності. Після приєднання України до Болонського процесу ця тенденція призвела до масового відкриття у ВНЗ центрів післядипломної освіти, що стало можливим завдяки переходу на двоступеневу модель навчання.
Підвищення соціального статусу викладачів і престижу науково-педагогічної діяльності.	Вплив рівня державного фінансування на статус викладачів і учених в суспільстві.
Обмін культурними традиціями і мовна практика як наслідок мобільності викладачів і студентів.	Одинична участь студентів і молодих учених в програмах обміну досвідом.

На шляху до впровадження технології працевлаштування випускників знаходяться багато університетів України, що передбачено Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 404 від 27.04.2011 року «Про затвердження Типового положення про підрозділ вищого навчального закладу щодо сприяння працевлаштуванню студентів і випускників». Так наприклад, в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, як і в багатьох інших ВНЗ країни, працює відділ сприяння працевлаштуванню випускників і студентів. Серед його головних завдань: пошук інформації про вакансії тимчасової і постійної роботи з метою працевлаштування випускників та студентів в компанії, підприємства, організації

бюджетної та позабюджетної сфери; організація ярмарків вакансій, днів кар'єри та презентацій підприємств; проведення тренінгів, допомога в складанні резюме та консультування претендентів на вакансії щодо вимог замовника; проведення занять з навчальної дисципліни «Техніка пошуку роботи»; створення банку інформації про потенційних роботодавців та вакантні посади тощо. Проте такі спроби держави зробити процес працевлаштування більш організованим не дають особливого результату. На нашу думку, це пов'язано перш за все з тим, що недосконалість державної системи працевлаштування не дозволяє в повному обсязі реалізовувати можливості університетських підрозділів працевлаштування студентів.

У квітні-травні 2013 р. автором статті було проведено дослідження серед студентів денної форми навчання Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Методом анкетування було опитано 379 студентів, помилка вибірки не перевищувала 5 % (з ймовірністю 0,95), тип вибірки — серійна. В рамках дослідження студентам університету, які мають досвід роботи, було поставлене запитання «Які способи пошуку роботи Ви використовували?». Результати дослідження показали, що в 61,5 % випадків студентам допомогли знайти роботу їх рідні та друзі. Приблизно п'ята частина студентів (23,4 %) шукали роботу за допомогою сайтів пошуку роботи. 6,3 % самостійно розсилали резюме по різних організаціях, а 7,3 % використовували інші засоби пошуку роботи, серед яких називалися соціальні мережі та пошук інвесторів для впровадження власних проєктів. Такими засобами пошуку роботи, як звернення до державної служби зайнятості або до приватних кадрових агенцій, скористалася незначна кількість студентів (1 % та 0,5 % відповідно). Саме ці цифри говорять про те, що студенти не довіряють процес пошуку роботи офіційним структурам, а вирішують цю проблему самостійно або за допомогою знайомих.

Цікаво, що на питання «Що є причиною безробіття молоді в Україні?» більшість студентів (62,8 %) відповіла: «Відсутність законодавчої бази, що забезпечує захист і підтримку молоді». 42,9 % респондентів вказали що такою причиною є відсутність робочих місць. 31,5 % респондентів вважає, що причиною безробіття є відсутність досвіду роботи. А для 12,8 % перепорою на шляху працевлаштування став недостатній рівень освіти. Запропоновані студентами інші варіанти відповідей розділилися навпіл. Одна частина студентів звинувачує в неможливості працевлаштуватися державу, державні структури, що відповідають за цей процес. Інша частина студентів вважає, що їх однолітки не можуть знайти роботу лише через небажання працювати. Проте опитування студентів, які мали досвід роботи, наочно показало, що держава відіграє незначну роль в процесі пошуку роботи випускниками університетів і залишає випускників сам на сам на ринку праці, не використовуючи інтелектуальний капітал молодих людей, на формування якого витрачалися державні кошти.

Отже, на нашу думку, впровадження в країні технології працевлаштування випускників ВНЗ може істотно покращити ситуацію на ринку праці, інтегрувати молодих спеціалістів в трудовий процес шляхом передачі їм досвіду від спеціалістів старшого покоління, коригувати державне

замовлення на базі реальних показників працевлаштування випускників. Серед заходів, які може включати ця технологія, на нашу думку, мають бути такі, як:

- Введення в університетах країни обов'язкової навчальної дисципліни для студентів старших курсів «Технологія пошуку роботи». Для її викладання слід залучати на договірній основі спеціалістів служби зайнятості або викладачів ВНЗ, які пройшли підвищення кваліфікації і знайомі з сучасними технологіями пошуку роботи.
- Впровадження пільгової податкової політики держави по відношенню до роботодавців, які залучають до роботи молодих спеціалістів.
- Розглядання можливості впровадження в Україні досвіду західних роботодавців, зацікавлених у молодих фахівцях. Коли починаючи з другого-третього курсу роботодавці відстежують успішність студентів за певними напрямками підготовки, з подальшою метою відбору кращих студентів для укладання з ними договору, за яким роботодавці зобов'язуються оплачувати освіту студентів на останніх курсах, надають матеріальну підтримку в формі грантів, стипендій тощо, а студенти по закінченню вузу працевлаштовуються в ці компанії.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2013

И. В. Крапива

кафедра социологии Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
Французский бул., 24/26, каб. 40, Одесса, 65058, Украина

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Резюме

В статье представлен социологический анализ двух образовательных технологий, которые получили статус социально значимых в Украине (Внешнего независимого оценивания и присоединения Украины к Болонскому процессу), показано их влияние на модернизацию украинской системы высшего образования. Показана необходимость внедрения в стране технологии трудоустройства выпускников высших учебных заведений.

Ключевые слова: социальная технология, модернизация высшего образования, Болонский процесс, Внешнее независимое оценивание, технология трудоустройства выпускников.

I. V. Krapyva

Sociology Department of the Institute of Social Sciences
Odessa National University named after I. I. Mechnikov
Frantsuzky Bulvar str., 24/26, room 40, Odessa, 65058, Ukraine

**EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION
IN UKRAINE: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS**

Summary

There are presented in the article a sociological analysis of two educational technologies that have significant social status in Ukraine (External Independent Evaluation and Ukraine's accession to the Bologna process), showing their impact on the modernization of the Ukrainian higher education system. There are shown the necessity of introducing the technology of Universities' Graduates Employment.

Key words: social technology, the modernization of higher education, the Bologna process, External Independent Evaluation, technology of Universities' Graduates Employment.